

РЕЦЕНЗІЇ

ВАГОМЕ ВИДАННЯ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

(Сюсько Михайло. Питання сучасної української літературної та живорозмовної мови: Вибране. Монографія. — Ужгород: Гражда, 2014. — 624 с.)

Настає момент, коли зроблене на життєвій дорозі неодмінно потребує узагальнення, певного підсумку. Мовознавчі студії, багаторічна праця в Ужгородському університеті, завідування кафедрою української мови, щоденні клопоти декана філологічного факультету, робота в інших навчальних закладах, аспіранти, спецрада із захисту дисертацій, підготовка до лекцій, наукових конференцій — це те, що називають науковою і викладацькою роботою і чому присвячене все життя відомого українського мовознавця, професора Михайла Сюська. Ідея вченого звести докупи певні важливі здобутки, об'єднавши в одній книзі праці, присвячені проблемам функціонування української літературної мови, у тому числі її становлення й розвитку на закарпатських теренах у 20-30 рр. ХХ століття, матеріали про інших українських мовознавців та культурно-освітніх діячів Закарпаття, чия діяльність неоднозначно трактувалася з різних причин, заслугоує схвалення. З огляду на це вважаємо видання вибраного з творчої спадщини професора Михайла Сюська «Питання сучасної української літературної та живорозмовної мови» важливим здобутком української мовознавчої науки, міцним наріжним каменем у долі самого автора і водночас стимулом до нових досліджень мовного багатства українського народу.

Ошатна книга присвячена автором світлій пам'яті незабутнього вчителя — професора Йосипа Олексійовича Дзензелівського, одного з фундаторів кафедри української мови, невтомного трудівника української діалектології, чії праці збагатили не лише українську мовознавчу ниву, але й слов'янське мовознавство.

У передмові до видання Михайло Іванович Сюсько вказує, що сюди ввійшла лише четверта частина написаних ним праць. Зокрема, не включена монографія «З народного джерела: карпатоукраїнський зоонімікон у контексті інших слов'янських (і неслов'янських) мов» (Ужгород: Гражда, 2011. — 272 с.), низка дрібніших публікацій. Як зазначає автор, у першу групу опублікованого ввійшли праці, присвячені здебільшого діалектній морфології, як і його власна кандидатська дисертація «Система іменних частин мови в українських говорах Закарпаття». У цих дослідженнях на цікавих матеріалах висвітлюються питання категорії роду іменників у за-

карпатських говорах, збереження на закарпатських теренах архаїчних залишків та сліди аналогії в іменниках жіночого роду колишніх *ъ*-основ, особливості ступенювання прикметників у говорах Закарпаття, система займенника у говорах Закарпаття та багато інших публікацій, присвячених народній зоонімії району Українських Карпат. Це друга група опублікованого, присвячена ономастичній проблематиці, що також в основному узгоджується з докторським дослідженням «Сучасна народна зоонімія (Зоонімікон українців району Карпат)». Автор звертає увагу і на угорські запозичення в українській карпатській народній зоонімії, українсько-словацькі, українсько-польські паралелі в цій галузі, розглядає способи і типи деривації в зоонімії, починаючи карпатоукраїнський зоонімікон як компонент історії духовної культури народу.

Особливу увагу привертають матеріали, присвячені відомим постатям А.Волошина, В.Гренджі-Донського, Зореслава, І.Панькевича, інших діячів краю, чия діяльність та погляди на нашу історію й мову ще не так давно оголошувалися шкідливими чи заборонялися. Адже історія становлення української літературної мови на живомовній основі у Закарпатті — це складний і суперечливий процес зародження української національної самосвідомості та позбавлення ідей москвофільства, язичія, впливів сусідніх мов та діалектів, які неминуче супроводжували мовну історію Срібної Землі. Зокрема, В.Гренджа-Донський свого часу писав про зв'язок закарпатської народної мови з українською літературною мовою: «Ми, закарпатчани, не дуже можемо мішатись до літературної мови, бо наш край в українських очах — це тільки маленький клаптик рідної землі; отже, куди більшість — туди й ми. Але якраз тут, серед нашої примітивності, законсервувались старі українські слова, яких вже нема в загальноукраїнському лексиконі, а тому мусли прибрати інші» (Гренджа-Донський В. І Закарпаття щось дасть для соборної літературної мови // Рідна мова.—1937.— Ч.І.— С.41). Тому, як підкреслював І.Огієнко у статті «Мовне багатство Закарпаття», кожна українська говірка, навіть найменша, може дати й дас матеріал для творення соборної літературної мови. Треба тільки «вміти шукати справді цінне в наших говірках» (там само).

Власне, ця настанова зумовила мовознавчі пошуки багатьох дослідників, як і самого автора, котрий допитливо вивчав усе, пов'язане з народним мовленням, з говірками закарпатських українців, доводив їх українність, українськість. Цінними вважаємо і погляди М.І.Сюська на проблему русинської мови в нашому краї. Вчений писав: «Хоча реальність української мови на Закарпатті не заперечується, є, однак, окремі спроби поставити її тут на друге місце після т.зв. русинської. Вважаємо, що проектування діалектної системи в минуле вимагає від дослідника перш за все наукової обережності (і відповідальності!). Переконані: немає на Закарпатті ніни «єднолітога», єдинога, діалектно не розчленованого мовного ареалу, який би міг лягти в основу т. зв. русинської мови. «Русинська» мова ніколи не була тут самостійною монолітною системою, яка б виключала діалектне членування» (с.8).

Наведена думка доводиться якраз матеріалами опублікованих праць, зокрема про це М.І. Сюсько пише у роботі «Українська літературна мова на Закарпатті (20-30 рр. ХХ ст.): чинники мовного розвитку» (с.349-359), оцінюючи Закарпаття зазначеного періоду не лише у ролі суб'єкта різноманітних політичних, освітньо-культурних та інших процесів, але й у ролі поборника українських патріотичних сил за встановлення тут власної державності. Саме з цих позицій розглядаються діяльність Ф.Тішого, А.Волошина, В.І. Гренджі-Донського, який першим на Закарпатті перейшов на фонетичний правопис, поета Зореслава — Степана-Севастьяна Сабола. До речі, останній високо оцінив заслуги саме Гренджі-Донського, що не тільки почав писати, але й друкувати свої твори українською літературною мовою, заохочуючи інших поетів і прозаїків (с.353). Багато нового й корисного дізнаються читачі з праці М.Сюська «Мовний світ В.Гренджі-Донського: літературна й діалектна стихія у творчості письменника» (с.421-428).

У публікації «Мовна ситуація на Закарпатті (20-30 рр. ХХ ст.): орієнтація на українську літературну мову» М.І.Сюсько аналізує діяльність Августина Волошина, рух «від, так би мовити, його «руськості» до «українськості» як національної питомості (с.372). Без сумніву, філологи та історики знайдуть тут багато цікавого про ключову постать духовного відродження Закарпаття.

Привертають увагу праці М.І.Сюська, присвячені напрямкам, течіям, спробам творення літературної мови у 30-х роках минулого століття на теренах сучасного Закарпаття. Це, зокрема, роздуми «У пошуках розгадки феномена української літературної мови (замість післямови): переклад з чеської монографії Франтішека Тішого «Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі» (с.409-415). Праця була написана Ф.Тіхим у 1938 році. Однак це синтетичне дослідження історії літературної мови від найдавніших часів до

30-х років ХХ століття на найзахідніших українських етнографічних теренах через складні історичні й політичні обставини — розпад першої Чехословацької республіки, фашистська окупація Чехії, Друга світова війна, партійна радянська нетерпимість до «буржуазних праць» — було практично недоступним в Україні (с.410). Це дослідження Ф.Тішого переклали з чеської й видали М.І.Сюсько у співавторстві з Л.Белеєм у 1996 році.

Як підкреслює вчений, чех-україніст Ф.Тіхий «...беззастережно вважає історію літературної мови на тогочасній Підкарпатській Русі лише фрагментом історії української літературної мови взагалі, як, до речі, й місцеве слов'янське населення — українцями» (с.414). Мовознавець звертає увагу на великий ряд етнонімів та похідних утворень, якими Ф.Тіхий називає корінних українців Закарпаття, як і людність решти українських земель, — українці, малороси, русини, карпатороси, південнороси, що свідчить про неоднозначність сприйняття України вченим навіть у 30-х роках ХХ століття.

Друга частина опублікованої праці М.І.Сюська містить також друквані матеріали автора, присвячені окремим мовознавцям, культурно-освітнім та іншим діячам і подіям. Це постаті І.Верхратського, О.Духновича, В.Гнатюка, Є.І.Сабова, Бережаніна, Г.М.Стрипського, І.С.Свенціцького, І.А.Панькевича, чия діяльність і творчість служила духовному відродженню нашого краю.

Михайло Іванович Сюсько високо цінував і фундаторів кафедри української мови Ужгородського університету, як і колег, з якими доля звела його на освітній ниві, — І.Чередниченка, Й.О.Дзендзелівського, М.А.Грицака, К.Й.Галаса, В.І.Лавера, В.І.Добоша. Зроблене ними він високо оцінює, гідно представляє і діяльність та досягнення кафедри української мови Ужгородського університету в публікації «Кафедра української мови» (с.541-548). Професора Й.О.Дзендзелівського, що створив визнану діалектологічну школу в Ужгородському університеті, дослідник називає авторитетом мовознавчого світу, підкреслюючи, що «Лінгвістичним атласом українських народних говорів Закарпатської області України» у трьох частинах, численними монографіями та статтями Йосип Олексійович Дзендзелівський переконливо довів на достовірних фактичних матеріалах два основні факти: 1) немає ніни і ніколи не було «єдинога, діалектно не розчленованого мовного ареалу, який би міг лягти в основу т.зв. «руської» чи «русинської» мови»; 2) мова сьогоденного спілкування багатьох закарпатоукраїнців є «лише різновидом або формою загальнонародної української мови, який з появою у цій частині українського етносу літературної мови постійно супроводить її розвиток і взаємодіє з нею» (с.416).

Третя і четверта частини монографії присвячені оприлюдненим даним про самого автора, який, вийшовши з простої родини на Міжгірщині, став

визнаним знавцем української мовознавчої науки, професором, заслуженим працівником освіти, заслуженим професором УжНУ. На світлинах — яскраві моменти й епізоди життєвого й наукового шляху, що засвідчують здобутки М.І.Сюська: стосунки зі студентами й колегами, дружнє родинне коло, участь у наукових конференціях, державних іспитах, фото найважливіших документів у його житті, — усе це сприймається належним чином тими, хто прагне досягти успіху на філологічній

чи будь-якій іншій ниві, присвяченій рідному народові, перед ким пролягає широкий шлях у майбутнє. Адже відомо, що школа учителем стоїть, — ці слова Івана Яковича Франка слід пам'ятати не тільки учням, але й державним інституціям, покликаним забезпечити пріоритет освіти у нашому суспільстві. Книга М.І.Сюська, присвячена справі його життя — сучасній українській літературній та живорозмовній мові, є яскравим і вагомим доказом служіння Слову.

*Галина Вовченко,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови ДВНЗ «УжНУ»*

Одержано 25.09.2015 р.